

**ТАРИХ ЎҚИТИШДА ТРИЗ УСУЛЛАРИГА АСОСЛАНГАН
БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ ПОЛИСЕМАНТИК КРИТИКАНГ
ФИКРЛАШ ВА ТАРИХИЙ РЕФЛЕКСИЯ ҚОБИЛИЯТЛАРИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШ СТРАТЕГИЯСИ**

Эргашев Баходир Олимжонович

Наманган давлат университети тадқиқотчиси

Телефон: +998 99 516 56 35

Э-маил: baxodirergashev92@gmail.com

Анотация: Ушбу илмий тезис тарих ўқитишда ТРИЗ (Изобретательских задач теорияси) усулларига асосланган ҳолда бўлажак ўқитувчиларнинг полисемантик критик фикрлаш ва тарихий рефлексия қобилиятларини ривожлантириш стратегиясига бағишланган. Тезисда ТРИЗ усуллариининг таълим соҳасидаги қўлланилиш ҳолатлари, хусусан, тарих ўқитишда ўқитувчиларнинг танқидий ва креатив фикрлаш қобилиятларини оширишдаги роли таҳлил қилинади. Полисемантик критик фикрлашнинг семантик кўп қатламлиликини ҳисобга олган ҳолда тарихий нарративларни танқид қилиш жиҳатлари ва тарихий рефлексиянинг ўтмиш ҳодисаларидан дарс олиш механизми кўриб чиқилади. Ўзбекистон таълим ислоҳотлари контекстида ТРИЗнинг амалий қўлланиши ва самарадорлиги исботланган тадқиқотларга асосланиб, малака ошириш дастурлари ва инновацион методлар тавсия этилади. Мақсад – бўлажак тарих ўқитувчиларининг касбий компетенцияларини ривожлантириш орқали замонавий таълим сифатини ошириш.

Калим сўзлар: ТРИЗ усуллари, тарих ўқитиш, полисемантик критик фикрлаш, тарихий рефлексия, бўлажак ўқитувчилар, педагогик инновациялар, креатив муаммо ҳал қилиш, таълим ислоҳотлари, Ўзбекистон таълим тизими.

**СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ ПОЛИСЕМАНТИЧЕСКОГО
КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ И НАВЫКОВ ИСТОРИЧЕСКОЙ
РЕФЛЕКСИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НА ОСНОВЕ МЕТОДОВ ТРИЗ
В ПРЕПОДАВАНИИ ИСТОРИИ**

Эргашев Баходир Олимжонович

*Научный сотрудник Наманганского государственного
университета*

Телефон: +998 99 516 56 35

E-mail: bahodirergashev92@gmail.com

***Аннотация:** Данная научная диссертация посвящена стратегии развития полисемантического критического мышления и навыков исторической рефлексии у будущих учителей на основе методов ТРИЗ (теория изобретательских задач) в преподавании истории. В статье анализируется применение методов ТРИЗ в сфере образования, в частности, их роль в развитии навыков критического и творческого мышления учителей истории. Рассматриваются аспекты полисемантического критического мышления в критике исторических нарративов с учетом семантической многослойности и механизм обучения на основе прошлых событий исторической рефлексии. На основе исследований, доказавших практическое применение и эффективность ТРИЗ в контексте образовательных реформ в Узбекистане, рекомендуются программы повышения квалификации и инновационные методы. Цель – повышение качества современного образования путем развития профессиональных компетенций будущих учителей истории.*

***Ключевые слова:** методы ТРИЗ, преподавание истории, полисемантическое критическое мышление, историческая рефлексия, будущие учителя, педагогические инновации, творческое решение проблем, образовательные реформы, система образования Узбекистана.*

**STRATEGY FOR DEVELOPING POLISEMANTIC CRITICAL
THINKING AND HISTORICAL REFLECTION SKILLS OF FUTURE
TEACHERS BASED ON TRIZ METHODS IN HISTORY TEACHING**

Ergashev Bakhodir Olimjonovich

Researcher of Namangan State University

Phone: +998 99 516 56 35

E-mail: bahodirergashev92@gmail.com

Abstract: *This scientific thisis is devoted to the strategy of developing polysemantic critical thinking and historical reflection skills of future teachers based on TRIZ (Izobretatelskikh zadach theory) methods in history teaching. The thisis analyzes the use of TRIZ methods in the field of education, in particular, their role in improving the critical and creative thinking skills of teachers in history teaching. The aspects of polysemantic critical thinking in criticizing historical narratives, taking into account semantic multi-layering, and the mechanism of learning from past events of historical reflection are considered. Based on research that has proven the practical application and effectiveness of TRIZ in the context of educational reforms in Uzbekistan, advanced training programs and innovative methods are recommended. The goal is to improve the quality of modern education by developing the professional competencies of future history teachers.*

Keywords: *TRIZ methods, history teaching, polysemantic critical thinking, historical reflection, future teachers, pedagogical innovations, creative problem solving, educational reforms, educational system of Uzbekistan.*

Кириш

Замонавий таълим тизимида, хусусан, Ўзбекистонда амалга оширилаётган ислохотлар доирасида ўқитувчиларнинг касбий тайёргарлигига юқори талаблар қўйилмоқда. Тарих фанини ўқитиш нафақат ўтмиш ходисаларининг хронологиясини ўргатиш билан чекланиб қолмай, ўқувчиларда танқидий фикрлаш, семантик талқин ва рефлексия

қобилиятларини шакллантиришни тақозо этади. Полисемантик критик фикрлаш тарихий нарративларнинг кўп қиррали маъноларини аниқлаш ва уларни турли нуқтаи назарлардан таҳлил қилиш қобилиятини англатади, бу эса тарихий воқеаларнинг мураккаб табиатини чуқурроқ тушунишга имкон беради. Тарихий рефлексия эса ўтмиш ҳодисаларининг сабаб-оқибат боғлиқликларини замонавий контекстда қайта кўриб чиқиш ва улардан дарс олиш жараёнини ўз ичига олади, бу бўлажак ўқитувчиларнинг касбий компетенцияларини оширишда муҳим аҳамиятга эга. ТРИЗ (Изобретательских задач теорияси) усуллари, дунёда Генрих Альтшуллер томонидан ишлаб чиқилган ва дастлаб техник инновациялар учун мўлжалланган бўлса-да, сўнгги йилларда таълим соҳасига мослаштирилди ва тарих ўқитишда ўқитувчиларнинг креатив ва танқидий фикрлаш қобилиятларини ривожлантиришда муҳим восита сифатида қўлланила бошланди. Ушбу усуллар таълимда муаммоларни системалик ҳал қилишга ёндашувни таклиф этади, бу эса ўқувчиларнинг фикрлаш тарзини янги даражага кўтаришга хизмат қилади. Ўзбекистонда таълим ислохотлари, хусусан, “Рақамли Ўзбекистон-2030” стратегияси доирасида инновацион технологиялар ва методларни жорий этиш ТРИЗ усуллариининг қўлланиши учун қулай шароит яратади, бу эса бўлажак ўқитувчиларнинг рақамли воситалар ёрдамида тарихий нарративларни таҳлил қилиш қобилиятини оширади. Тезис ТРИЗ усуллариининг тарих ўқитишдаги ўрнини, уларнинг полисемантик критик фикрлаш ва тарихий рефлексия қобилиятларини ривожлантиришдаги аҳамиятини ва Ўзбекистон таълим тизимидаги амалий қўлланишини кенгроқ ёритишга бағишланади. Шунингдек, тадқиқотларда ТРИЗнинг таълимдаги самарадорлиги исботланган, масалан, ўқитувчиларнинг критик фикрлаш қобилиятлари 65-85% га ошади. Бу ёндашув бўлажак тарих ўқитувчиларининг мустақил фаолиятида қўлланилади ва уларнинг педагогик инновацияларини ривожлантиришга хизмат қилади.

ТРИЗ усуллари таълимда муаммоларни системалик ҳал қилишга ёндашувни таклиф этади, бу эса ўқувчиларнинг фикрлаш тарзини янги

даражага кўтаришга хизмат қилади. ТРИЗнинг асосий элементлари, жумладан, 40 та изобретатель принциплари, қарама-қаршилик матрицаси, ИДЕАЛ-модел ва OTSM (Мощного мышления общая теория) кенгайтирилган шакли, тарих ўқитишда мураккаб тарихий муаммоларни таҳлил қилиш ва уларга креатив ечимлар топишда қўлланилади. Масалан, ТРИЗнинг қарама-қаршилик матрицаси ёрдамида бўлажак ўқитувчилар тарихий ҳодисаларнинг икки томонлама талқинларини, яъни ижобий ва салбий жиҳатларини аниқлайдилар. Бу жараён тарихий нарративларнинг полисемантик табиатини очиқ беради, чунки тарихий воқеалар кўпинча бир-бирига зид талқинларга эга бўлиб, уларни танқидий таҳлил қилиш ўқитувчиларнинг мустақил фикрлаш қобилиятини оширади. Мисол учун, империяларнинг ривожланиши ва уларнинг мустақилликка эга бўлган халқларга таъсирини кўриб чиқишда ТРИЗнинг “сепарация” принципи қўлланиб, воқеанинг турли қирраларини ажратиш ва уларни мустақил равишда таҳлил қилиш имконини беради. Бу усул ўқитувчиларга тарихий воқеаларнинг мураккаб семантик қатламларини аниқлаш ва уларни ўқувчиларга тушунарли тарзда етказишда ёрдам беради. ТРИЗнинг OTSM шакли эса таълимда муаммо ҳал қилиш компетенцияларини ривожлантиришда муҳим ўрин тутди. OTSM тарих ўқитишда қарама-қаршиликни аниқлаш ва уни ҳал қилиш орқали ўқитувчиларнинг аналитик ва рефлексив қобилиятларини оширади. Масалан, тарихий муаммо сифатида XX асрдаги мустақиллик ҳаракатларини олиш мумкин: ўқитувчилар OTSM ёрдамида бу ҳодисанинг ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий оқибатларини аниқлаб, уларнинг қарама-қарши жиҳатларини (масалан, миллий озодлик ва иқтисодий қийинчиликлар) таҳлил қиладилар. Бу жараён ўқитувчиларга нафақат ўз фикрларини мустаҳкамлаш, балки ўқувчиларнинг танқидий фикрлаш қобилиятларини ривожлантиришга ёрдам беради. Шунингдек, ТРИЗнинг ИДЕАЛ-модел тарихий контекстда идеал ечимларни топишга ёрдам беради, яъни тарихий муаммонинг энг самарали ечимини аниқлаш орқали ўқитувчилар ўз педагогик амалиётини такомиллаштирадилар. Масалан, тарихий манбаларнинг турли талқинларини таққослашда ИДЕАЛ-

модел ёрдамида ўқитувчилар манбаларнинг энг муҳим жиҳатларини аниқлаб, уларни ўқув жараёнига интеграция қиладилар. ТРИЗ усуллари тарих ўқитишда полисемантик критик фикрлашни ривожлантиришда герменевтик ёндашув билан уйғунлашади. Тарихий манбаларнинг кўп қиррали талқинларини таҳлил қилишда герменевтик доира ўқитувчиларга воқеаларнинг маъно ва аҳамиятини чуқурроқ тушунишга ёрдам беради. Бу жараёнда ТРИЗнинг “универсаллик” принципи қўлланиб, тарихий воқеаларнинг умумий ва хусусий жиҳатларини ажратиш имконини беради, бу эса ўқитувчиларнинг тарихий рефлексия қобилиятини кучайтиради. Мисол учун, Ўзбекистон тарихидаги “Жадидлар ҳаракати”ни ўрганишда ТРИЗ усуллари ёрдамида ўқитувчилар ушбу ҳаракатнинг маданий, сиёсий ва ижтимоий жиҳатларини аниқлаб, уларнинг замонавий таълимдаги аҳамиятини рефлексия қиладилар. Бу ўқитувчиларга тарихнинг мураккаб қатламларини ўқувчиларга тушунarli тарзда етказишга имкон беради. Ўзбекистон таълим тизимида ТРИЗ усулларининг амалий қўлланиши бўлажак ўқитувчиларнинг касбий тайёргарлигини оширишда муҳим аҳамиятга эга. Масалан, таълим ислохотлари доирасида ТРИЗ усулларини қўллаган ўқитувчиларнинг педагогик фаолиятида уларнинг мустақил таҳлил қилиш ва муаммоларни креатив ҳал қилиш қобилиятлари сезиларли даражада ошган. Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, ТРИЗ усулларини таълимда қўллаган ўқитувчиларнинг критик фикрлаш қобилиятлари 65-85% га ошади, бу эса уларнинг тарихий рефлексиясини кучайтиради ва замонавий таълим талабларига мос келади. Бундан ташқари, ТРИЗ усуллари бошқа таълим соҳаларида, масалан, инглиз тили ўқитишда креатив муаммо ҳал қилишда самарали эканлиги исботланган, бу унинг тарих ўқитишдаги потенциалини янада тасдиқлайди. Ўзбекистонда тарих ўқитишда ТРИЗ усулларининг қўлланишига мисол сифатида “Рақамли Ўзбекистон-2030” стратегияси доирасида таълимда инновацион технологияларни жорий этиш тажрибасини келтириш мумкин, бу эса ўқитувчиларнинг рақамли воситалар ёрдамида тарихий нарративларни таҳлил қилиш қобилиятини оширди. Ушбу

стратегиянинг амалий қўлланиши учун бир қатор тавсияларни ишлаб чиқиш мумкин. Биринчидан, бўлажак тарих ўқитувчиларини ТРИЗ усуллари билан таништириш учун махсус малака ошириш курсларини ташкил қилиш зарур. Бу курсларда ТРИЗнинг асосий инструментлари, хусусан, 40 принцип, қарама-қаршилик матрицаси ва ИДЕАЛ-модел тарихий мисолларга мослаштирилган ҳолда ўргатилиши керак. Иккинчидан, ўқитувчиларнинг мустақил фаолиятида амалий машғулотлар ўтказиш орқали уларнинг қарама-қаршиликни аниқлаш ва ҳал қилиш қобилиятларини ривожлантириш лозим. Масалан, тарихий муаммоларни таҳлил қилишда “сепарация” ёки “универсаллик” каби принципларни қўллаш орқали ўқитувчилар тарихий воқеаларнинг кўп қиррали талқинларини яратишлари мумкин. Учинчидан, тарихий рефлексия қобилиятини ошириш учун ўқитувчиларнинг ўз педагогик амалиётини рефлексия қилишга ўргатиш зарур, бу эса уларнинг ўқитиш методларини доимий равишда такомиллаштиришга ёрдам беради. Ниҳоят, ТРИЗ усулларининг самарадорлигини баҳолаш учун эмпирик тадқиқотлар ўтказиш ва уларнинг натижаларини таълим тизимида интеграция қилиш муҳимдир. Бу тадқиқотлар Ўзбекистоннинг таълим ислохотлари доирасида амалга оширилиши мумкин, хусусан, “Рақамли Ўзбекистон-2030” стратегиясига мувофиқ рақамли платформалар ва инновацион технологиялардан фойдаланиш орқали. Шунингдек, ТРИЗнинг таълимдаги ролини Ўзбекистонлик тадқиқотчилар томонидан таҳлил қилинган, масалан, бўлажак тарих ўқитувчиларининг мустақил фаолиятида ТРИЗни қўллаш орқали уларнинг инновацион қобилиятлари ошган.

Хулоса қилиб айтганда, ТРИЗ усулларида асосланган стратегия бўлажак тарих ўқитувчиларининг полисемантик критик фикрлаш ва тарихий рефлексия қобилиятларини ривожлантиришда муҳим восита сифатида хизмат қилади. Ушбу усуллар ўқитувчиларга тарихий нарративларнинг мураккаб семантик қатламларини аниқлаш, қарама-қаршиликни ҳал қилиш ва ўз педагогик амалиётини рефлексия қилиш орқали ўқув жараёнини самаралироқ қилиш имконини беради. Ўзбекистон таълим тизимида ТРИЗнинг амалий

қўлланиши таълим ислохотлари ва инновацион технологияларга мос келиб, бўлажак ўқитувчиларнинг касбий компетенцияларини оширишга хизмат қилади. Ушбу стратегиянинг муваффақиятли амалга оширилиши учун малака ошириш дастурлари, амалий машғулотлар ва эмпирик тадқиқотларни ташкил қилиш зарур бўлиб, бу тарих ўқитишнинг юқори сифатини таъминлашга ёрдам беради. Шунингдек, ТРИЗнинг таълимга интеграцияси Ўзбекистоннинг таълим ислохотларига мувофиқ бўлиб, ўқитувчиларнинг креативлик даражасини оширишга хизмат қилади. Келажакда ТРИЗ усулларининг рақамли таълим платформаларига мослаштирилиши ва уларнинг самарадорлигини баҳолаш учун қўшимча тадқиқотлар ўтказиш тавсия этилади, бу эса таълим тизимининг умумий ривожланишига ҳисса қўшади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Эргашев Б.О. Бўлажак тарих ўқитувчиларининг мустақил таълим фаолиятида ТРИЗ усулларидан фойдаланиш. – ResearchGate, 2025.
2. Мансуров М.Т. Механика муҳандислигини ўқитишда ТРИЗ усулини қўллаш. – IJSSIR, Vol. 11, No. 03, 2022.
3. Нарзиева М.С. Бошланғич синф ўқувчиларининг креатив қобилиятларини ривожлантиришда ТРИЗ дастуридан фойдаланиш. – ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 2022.
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси. Таълимда инновацион методлар. – OAK.UZ, 2022/3.
5. Умумий ўрта таълимда физика фанини ўқитиш методологияси. – Renaissance-edu.uz, 2023.